

Санжар МАВЛЯНОВ,

Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, Илмий тадқиқотлар ва илмий педагог кадрлар тайёрлаш бўлими муҳандиси

E-mail: movlanovsanjar@mail.ru

IDEOLOGICAL-SPIRITUAL ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

The theoretical issues of studying the ideological and spiritual aspects of relations between countries during the globalization were analyzed in this article. Foreign policy is the framework and activity of the state to ensure national interests in international relations. In the context of globalization, the need for political alienation and the importance of many states in the globalization process, as well as the practicality of bowling, multicultural internationalization and globalization, the emergence of multiculturalism, are recognized, contributing to the fact that many political systems have long been established in the context of fragmentation of international countries. The modern world is not only complicated and complex, but also antagonistic. Despite this, the external unit of jellyfish, which served as the objective basis for the entire chain of international relations, is an important law in the modern world. Foreign policy has also been studied and commented on the strategy, tactics and specific steps of the department and other structures of the state towards the achievement of national development goals and objectives foreign policy in the international arena.

Key words: globalization, idea, spiritual, foreign policy, international relations, structure, international arena, strategy.

ИДЕОЛОГО-ДУХОВНЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СТРАНАМИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье анализируются теоретические вопросы изучения идеологических и идеологических аспектов отношений, поддерживаемых странами в условиях глобализации. Политика - это государственная деятельность, которая обеспечивает национальные интересы в международных отношениях. В контексте глобализации признаются необходимость политического отчуждения и важность многих государств в процессе глобализации, а также практичность боулинга, мультикультурной интернационализации и глобализации, появления мультикультурализма, появления мультикультурализма, Способствуя тому, что в условиях раздробленности международных стран многие политические системы политики давно сложились. Современный мир не только сложен и сложен, но и антагонистичен. Несмотря на это, внешняя единица медуз, которая послужила объективной основой для всей цепи международных отношений, является важным законом в современном мире. Политика, тактика и конкретные шаги по реализации целей и задач национального развития на международной арене были изучены и обсуждены.

Ключевые слова: глобализация, идея, идея, политика, международные отношения, структура, общественное пространство, стратегия.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАМЛАКАТЛАР ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ГОЯВИЙ – МАФҚУРАВИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация

Мақолада глобаллашув шароитида мамлакатлар ўртасидаги муносабатларнинг гоявий – мафқуравий жиҳатларини ўрганишнинг назарий масалаларини таҳлил қилинган. Ташқи сиёсат — халқаро муносабатларда миллий манфаатларни таъминлаш бўйича давлатнинг фаолият доираси ва тутган йўли. Ҳозирги глобаллашув шароитида ташқи сиёсатни мафқурадан холи қилишнинг зарурлиги ва аҳамияти жаҳондаги кўпчилик давлатлар томонидан эътироф этилмоқда ва бунинг учун амалий ҳаракатлар қилинётганлиги, кўп қамровли байналмилаллашув ва глобаллашув, давлатлар ҳамкорлиги ва биргаликда ҳаракат қилишнинг турли шакллари вужудга келиши, халқаро можароларнинг янги турлари, муносабатларнинг янги сифатлари пайдо бўлиши шароитида турли мамлакатлар халқаро сиёсий тизимнинг кўп қутбли жойлашувида ўз ўрнини белгилаб олганлиги мақолада ёритиб берилган. Ҳозирги дунё нафақат турли-туман ва мураккаб, балки зиддиятли ҳамдир. Унда давлатлар ўртасида ҳам, уларнинг ичкарасида ҳам қарама-қаршиликлар ўзаро боғланиб кетган. Шунга қарамасдан, халқаро муносабатларнинг бутун тизими учун объектив асос бўлиб хизмат қилган унинг яхлит сифатдаги бирлиги ҳозирги дунёнинг муҳим қонунияти ҳисобланади. Шунингдек, ташқи сиёсат давлатнинг ташқи сиёсат идораси ва бошқа

структураларининг халқаро майдонда миллий ривожланишининг мақсад ва вазифаларини амалга ошириш йўналишидаги стратегияси, тактикаси ва аниқ қадами сифатидаги фикрлар ўрганилиб, мулоҳаза билдирилган.

Калим сўзлар: глобаллашув, гоя, мафкура, ташқи сиёсат, халқаро муносабатлар, структура, халқаро майдон, стратегия.

КИРИШ. Ҳозирги сиёсий китобларда “глобаллашув” ибораси қатор универсал жараёнларни, жумладан, давлатлар ва жамиятлар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик ва боғлиқликнинг ривожланиш жараёнини ифодалаш учун қўлланилади. Глобаллашув мураккаб, зиддиятли, диалектик жараён сифатида намоён бўлмоқда, шу билан бирга, жаҳон тараққиёти янги босқичининг, ижтимоий ривожланишнинг, ижтимоий жараёнлар ва социал алоқаларнинг сифат жиҳатдан янгича шаклланишининг асосий белгиси бўлиб, майдонга чиқмоқда.

Глобаллашувнинг юзага келиши тарихий тараққиётнинг барча бўгинларида намоён бўлди. У алоқа воситалари, транспорт тизимининг ривожланиши, либерализм сингари универсал мафкуравий концепцияларнинг тарқалиши билан бошланган байналмилаллашув жараёнини табиий равишда давом эттирмоқда. Саноат инқилоби, янги транспорт ва алоқа воситаларининг яратилиши, жаҳон бозорининг шаклланиши, оммавий миграция, халқаро алоқалар ва айирбошланишнинг жадаллашуви мамлакат ва халқларнинг ажралиб қолган ҳолда мавжуд бўлишига барҳам берди. Жаҳон хўжалик алоқалари шиддат билан ривожланиб бормоқда, халқаро муносабатларни тартибга солишнинг жаҳон миқёсидаги тизими яратилмоқда, маданий ўзаро таъсирлар жадаллашмоқда, замон шитоб билан ўзгармоқда, дунё яхлитликка эриша бошлади [1, С.60].

Ҳозирги глобаллашув шароитида ташқи сиёсатни мафкурадан холи қилишнинг зарурлиги ва аҳамияти жаҳондаги кўпчилик давлатлар томонидан эътироф этилмоқда ва бунинг учун амалий ҳаракатлар қилинмоқда. Бундай ҳаракатлар давлатлар ташқи сиёсатининг йўналишларидан бири сифатида давлатлараро муносабатларнинг ривожиди муҳим аҳамият касб этмоқда [2, С.23].

Ҳозирги муҳолифлик барча замонларда ҳам давлатлар ўртасидаги душманлик муносабатларининг кескинлашишига сабаб бўлиб келган. Ҳозирги муҳолифликка асосланган давлат сиёсати ҳеч қачон самарали натижага олиб келмаган. Аксинча, бундай сиёсат айрим ҳолларда дунёни ҳалокат ёқасига олиб келган. Шунинг учун ҳам ҳозирги курашдан воз кечиш ҳозирги кунда давлатлар ташқи сиёсатидаги муҳим йўналишларидан бирига айланиб қолмоқда. Ҳозирги курашнинг зарарли оқибатларини Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов қуйидагича таърифлаб кўрсатган: “Ҳозирги муҳолифлик ўтмишда давлатлараро муносабатларга соя солиб, давлатларнинг бир-бирига қарши икки гуруҳга бўлинишига сабаб бўлди. Дунёни ҳалокат ёқасига олиб келди. Бундай келишмовчиликлар бугун ҳам давлатлараро ихтилофларни куч ишлатиш

йўли билан хал қилишга, беғунох одамларнинг қурбон бўлишига, бутун-бутун халқларнинг фожиасига сабаб бўлаётир” [3, С.30].

Давлатлар томонидан олиб бориладиган ташқи сиёсатнинг самарали бўлиши кўп жиҳатдан давлатларнинг ташқи сиёсати соҳасида амал қиладиган тамойилларида хар бир давлатнинг бошқа давлатлар олдида бурчи ва масъулияти акс этади. Бунинг маъноси шундаки, давлатлар ўзининг ташқи сиёсати орқали жаҳон сиёсатида рўй берадиган ўзгаришларга баҳо беришни, ўзаро мажбуриятларни доимо хис қилиб туришни, ташқи сиёсат соҳасида кўпчилик давлатлар учун маъқул бўлган қоида ва нормаларга амал қилишни ўз фаолиятларининг асосий жиҳати деб билишлари талаб қилинади.

Одатда глобализацияга аввало иқтисодиёт ва ахборот соҳаларида рўй берадиган жараён сифатида ёндашилади. Лекин унинг жиҳатларини кўриб чиқишни айнан гоёлар ва маданият соҳасидан бошласак, ўринли бўлади, - деб ўйлаймиз, чунки глобализация тарафдорлари ва муҳолифлари ўртасидаги зиддият чегараси асосан шу ердан ўтади.

Гоёлар глобализацияси узоқ тарихга эга бўлган комплекс жараён. У ягона иқтисодий макондан ҳам олдин вужудга келган. Айтиш мумкинки, жаҳон динларининг барчаси глобализмга интилиш руҳи билан сугорилган. Ҳар бир қудратли цивилизация ўз тараққиётининг чўққисиди дунё миқёсида ўз тартибини ўрнатишга ҳаракат қилган. Унинг мақсади ўз ички қоида ва меъёрларини мумкин қадар кенг тарқатиш ва шу тариқа уйғунлик ва тартиб ҳукм сурган янги дунё қуришдан иборат бўлган [4, С.123]. Ҳарбдаги кўпгина тадқиқотчилар бозор иқтисодиёти, вакиллик, дунёвий демократия, сиёсий плюрализм ва очиқ жамият гоёлари ҳозирги замон глобализациясининг негизидир, деган фикрга қўшилмоқдалар. Уларнинг фикрича, инсоният тарихида биринчи марта Ер қуралида яшовчи кишиларнинг мутлақ кўпчилиги турмуш тарзининг асосий тамойилларини бир хилда тушуна бошламоқдалар. Бу глобализациянинг гоёвий негизини ташкил этади.

Ўтган асрнинг ўрталарида социализм Евросиёда кўпчиликка юксак тараққиётга эришиш учун миллат салоҳиятини сафарбар этишга қодир концепция бўлиб туялган эди. Социализм концепцияси ижтимоий адолат, гуруҳлар ва табақалар манфаатларининг муштараклиги тамойилларига асосланган жамият қуришнинг гоёвий негизи бўлиши мумкин, - деб тахмин қилинганди. Бугунги кунда социализм гоё сифатида мутлақо лаёқатсизлиги аён бўлиб қолди. Шу боис у жамиятни уюштиришга, бирлаштиришга қодир бўлган етакчи гоё бўлиб хизмат қила олмайди.

Миллатчилик эса, миллий истиқлол ва

мустақил давлатчилик гоёси бўлиб, аксинча, асосан галаба килди. Евросиёда янги мустақил давлатларнинг вужудга келиши унинг кун тартибидаги барча масалалар деярли ҳал қилинганлигидан далолат беради. Шу боис у жамиятни мамлакат келажакни қуришга сафарбар этадиган гоёни илгари суришга қодир эмас.

Исломизм, ёки жамиятни шарият қоидаларига асосан қуриш концепцияси изоляционизм ва антиглобализм мафқурасидан бошқа нарса эмас. Бу концепция соф кўринишда “Толибон” ҳаракати томонидан Афғонистонда амалга оширилди. Ўзбекистонда ва Марказий Осиёнинг бошқа мамлакатларида исломизм ва антиглобализм экстремистик гоёларининг ашаддий тарқатувчиси “Хизб-ут-Таҳрир” ташкилотидир.

Маданий глобализация соҳасида ҳам шундай аёвсиз кураш кетмоқда. Бу фақат Ислом дунёси мамлакатларида кузатилаётгани йўқ. Ҳатто глобализация гоёларининг бешиги бўлган Европада ҳам “маданий империализм” ҳақидаги овозлар тобора баландроқ янграмоқда. Франциянинг собиқ маданият ишлари вазирларидан бири фильмлар ва теледастурлар орқали тарқатилаётган ва жамиятнинг анъанавий қадриятларига путур етказётган “Кока-кола–Мак-Дональдс–Микки-Маус” маданиятига қарши курашиш зарурлигини қайд этди. [5].

Ислом дунёси мамлакатларида, анъанавий қадриятларни эъзозлашга асосланган жамиятларда эса ўзга маданият унсурларининг бостириб кириши кишиларда нафақат норозилик уйғотмоқда, балки уларнинг кескин қаршилигига ҳам сабаб бўлмоқда. Ушбу жамиятларда ички ихтилофнинг яна бир йўналиши – ёт маданиятларни муайян даражада қабул қилган кишилар билан уларни хоин ва мунофиқ деб билувчилар ўртасида ихтилоф юзага келмоқда. Юқорида қайд этиб ўтганимиздек, кўр-кўрона “вестернизация”, одатда, реакцияга олиб келади – ислом ақидапарастларининг фаоллиги кучаймоқда.

Ҳозирги даврнинг энг муҳим муаммоси шундан иборатки, глобализациянинг ушбу унсурини унинг қолган унсурларидан ажратиб бўлмайди. Иқтисодий алоқаларнинг ривожланиши, чет эл инвестицияларининг жалб қилиниши шу жумладан сиёсий, ҳуқуқий, ахборот тизимларининг халқаро андозаларга мослашуви билан белгиланади. Айни вақтда, хорижий бизнес ўзини қулай ҳис этиши учун мамлакатда тегишли шарт-шароитлар яратиш, шу жумладан маданий муҳитни ҳам вужудга келтириш зарур. Марказий Осиё давлатлари олдида шу мушкул муаммони ҳал қилиш вазифаси турибди [6].

Маълумки, фан ва янги технологиялар иқтисодиётни, умуман, ижтимоий тараққиётни ҳаракатлантирувчи куч сифатида майдонга чиқади. Янги технологиялар ва ишлаб чиқарувчи кучлар дунёни губдан ўзгартириб юбормоқда, сиёсий тизимларга таъсир этмоқда, нафақат хусусий технологик ва иқтисодий масалаларни, балки сиёсий масалаларни ҳал қилиш учун ҳам катта имкониятлар очилмоқда. Бу имкониятларни давлатларга,

жамиятлар, трансмиллий компаниялар ва алоҳида сиёсий кучларга ўз манфаатларини улар орқали рўёбга чиқаришлари учун замонавий фан-техника иқтисодий қудрат беради.

Бироқ илмий-техник ва иқтисодий тараққиёт тегишли давлатларга нафақат ижобий жавоб беради, балки таҳдид ҳам тугдиради. Бу таҳдидлар, аслини олганда, янги эмас. Улар ҳамини мавжуд бўлган, бугунги кунда у турли шакл ва мазмунга эга бўлмоқда:

- технология соҳасида Фарб мамлакатларининг мутлақ устунлиги базасида бу гун дунё микёсида трансмиллий олигопол тизимлар томонидан ресурслар ва иқтисодий фаолиятни глобал бошқарув тизими шаклланимоқда ва тобора мустаҳкамланиб бормоқда;

- даромади паст ва ўрта даражадаги мамлакатлар аҳолисига нисбатан бой мамлакатлар аҳолиси даромадларининг барқарор ўсиш тенденцияси сақланмоқда;

- ривожланаётган мамлакатлар ишлаб чиқариш ва экспорт гузилмасининг асосан хом ашёга йўналтирилганлиги сақланмоқда, бу жаҳон иқтисодиёти ва хом ашё нархи конъюктурасининг ўзгарувчанлиги чоғида, айниқса, хавфли, натижада барқарор иқтисодий ўсиш бўлмайди;

- глобал жараёнлар босимида мослаша олмайдиган мамлакатлар жиддий ижтимоий зиддиятлар ва фуқаролараро можаролар хавфига учрайди;

- дунёнинг иқтисодий ва ижтимоий ноўхшашлиги (бир хил бўлмаслиги) миграция оқими ўсишини юзага келтиради, бу ривожланаётган мамлакатларнинг малакали ишчи кучига ҳам тегишли;

- замонавий алоқа воситалари туфайли молиявий чайқовчилик бозорига айланган глобал молиявий бозорлар алоҳида хавф тугдиради;

- трансмиллий жинсий гузилмаларнинг пайдо бўлиши ва тарқалиши билан боглиқ бўлган глобал жараёнлар кучаяди, гиёҳванд моддалар ва қурол-яроғ савдоси авж олади [7].

Маълумки, глобаллашув шароитида миллий хавфсизликка таҳдид ва қарши чиқишлар ўз мазмун-моҳиятига кўра ҳам (чунки бу янада кескинлашади), ўзининг турли-туманлиги жиҳатидан ҳам янада хавфли намоён бўлади. Глобаллашув ҳар қандай таҳдид ва қарши чиқишларни мураккаб ходисага айлантиради, унга қарши ҳаракат давлатнинг мафқуравий, иқтисодий, технологик, биринчи галда, ижтимоий-ҳуқуқий ривожланиши орқали анча юқори даражада таъминланган бўлиши лозим. Фақат минтақавий интеграллашган микёсда ҳозирги чақириқ ва таҳдидларнинг қатта қисмига қарши туришга қодир иқтисодий ривожланиш, ўзаро ёрдам ва жамоавий хавфсизликнинг ишончли тизимини яратиш мумкин.

Глобал характерга эга, глобаллашувнинг бевосита самараси бўлган ёки у билан бирга юз берган янги қарши чиқиш ва таҳдидлар ҳар қандай давлатнинг миллий хавфсизлигига жиддий муаммо тугдиради, айнан улар минтақавий даражада қарши

ҳаракат қилиш воситасини топиш жараёнини тезлаштиради.

Ривожланган мамлакатлар учинчи дунё эга бўлган минерал хом ашё, ёқилги-энергетика ресурсларига эҳтиёж сезмоқда. Чунки уларнинг захираси тугаб бормоқда. Табиий хом ашё ресурсларининг, айниқса, газ ва нефтнинг чекланганлиги яқин эллик йилда халқаро муносабатлар ривожланишининг бош омили ҳисобланади. Ушбу захираларни қўлга киритишга интилиш асосида можаролар авж олади, кучлар конфигурацияси (жойлашуви) ўзгаради. Муқобил энергия манбаларини биринчи бўлиб топган мамлакат нафақат миллий иқтисодиётини ривожлантириш, балки геосиёсий координаталарнинг янги тизимини шакллантириш учун ҳам барча шароитларга эга бўлади.

Халқаро муносабатларнинг янги тизимини ривожлантиришнинг яна бир омили ички ва халқаро, минтақавий ва глобал можаролар (зиддиятлар) ўртасидаги чегаранинг йўқолиши ҳисобланади. Бир томондан, ушбу вазият давлатларни низоли тенденциялар ва мавжуд можароларга қарши ҳаракат қилишнинг жамоавий шакллари тизим билан топишга ундайди. Иккинчи томондан, вазиятни тартибга солиш бўйича жаҳон ҳамжамиятининг бирлашган фаолияти етарли даражада бўлмаганда, ушбу можаролар ва конфликтотенген вазиятлар зиддият сабабини (у қандай бўлмасин) хал қилиб бўлмайдиган қарама-қаршиликка олиб келиб, давлатлар, халқлар, сиёсий кучлар, конфессиялар ўртасида ажралишни кучайтиради.

Натижада минтақавий экстремизм, этник тоқат қилолмаслик, қурол-яроғ, шу жумладан, ядровий қурол тарқалиши, халқаро терроризм, уюшган жиноятчилик, гиёҳванд моддалар савдоси, экологик кризис кўринишидаги минтақавий ва глобал хавфсизликка потенциал таҳдидларнинг бўлиши табиий ҳолдир [8].

Агар муносабатлар қатъий равишда ҳуқуқий асосга қурилса, халқаро муносабатларда “ўйинчи” синдромининг салбий кўринишлари оз бўларди.

Бу янги ҳақиқат эмас, афсуски, айнан унинг вақти-вақти билан рад этиб турилиши дунёни яна ва яна ўйин майдонига айланишига олиб келади.

Ҳар қандай компьютер стратегияси ўйини каби квази юқори аклий ва мураккаб тузилишли сюжет чизикларига қурилган янги таҳдидларга қарши геосиёсий, курашга киришиш муайян турдаги рухий қарамликни келтириб чиқармайди. Бундай ўйин бу курашни ҳаётдан йироқлаштирамайди, унинг натижаларига нисбатан манфаатдорликдан маҳрум қилади. Бинобарин бундай ёндашув билан фанатизмни ёки “...дан бошқа йўқотадиган нарсаси йўқ”ларни енгил амримаҳол. Шунингдек, моддий-молиявий ресурслар билан тажовузнинг рухий базасини озиклантириб, бузғунчи кучларнинг шундай тоифаларини бошқаришни ўрганиб олганларнинг жиноятларини бартараф этиш ва улар билан курашиш мумкин эмас [9].

Маълумки, дунё глобал ижтимоий ҳалокат ёқасида турибди, у муқаррарлигига қарамай, айни қутилмаган пайтда қўққисдан юз бериши мумкин. Террорчиликка қарши иттифоқ тарқаб кетади, терроризмга муносабат янги мазмун касб этади. Янги дўқ-пўписали чиқиш ва таҳдидларни бартараф этиш борасидаги мамлакатларнинг глобал ҳамкорлиги оқсаб қолади. Фақат минтақавий ва минтақалараро доирада биргаликда ҳаракат қилишни кучайтиришга умид боғлашгина қолади. Бу ҳамкорлик дунёни ижтимоий-сиёсий силкинишлар гирдобига ва бўлиниб кетиш хавфига дучор қилувчи глобал муаммолар билан курашда мамлакатларнинг янгидан интеграллашуви учун асос бўлиши мумкин.

Кўп қамровли байналмилаллашув ва глобаллашув, давлатлар ҳамкорлиги ва биргаликда ҳаракат қилишнинг турли шакллари вужудга келиши, халқаро можароларнинг янги турлари, муносабатларнинг янги сифатлари пайдо бўлиши шароитида турли мамлакатлар халқаро сиёсий тизимнинг кўп қутбли жойлашувида ўз ўрнини белгилаб олмақда.

Учинчи мингйиллик оралигида халқаро муносабатлар тизими, Ғарб адабиётида айтилаётганидек, халқаро тизим ўз ривожланишининг сифат жиҳатдан янги фазасига кирди. Унинг ҳозирги дунёга таъсирини инкилобий деб тавсифлаш мумкин. 1945-1990 йилларда мавжуд бўлган «совуқ уруш» давридаги халқаро тизим ёки Ялта-Потсдам тизими ном-нишонсиз кетди. Ялта-Потсдам тартиби ўрнига келган янги халқаро тизим туб ўзгаришларнинг гирдобли жараёнини бошидан кечирмоқда. 1980 йиллар охири 1990 йиллар боши давомида Шарқ ва Ғарб ўртасидаги қарама-қаршиликнинг тугаши, социалистик лагернинг кулаши, собик иттифокнинг тарқаб кетиши, Евроосиё қитъасида ўнлаб янги мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши сингари бутунжаҳон-тарихий аҳамиятга молик воқеалар содир бўлди. Халқаро тизим “актёрлари”нинг миқдор ва сифати, улар муносабатларининг модели ва ўзини тутиш қоидалари бир неча йил ичида ўнлаб йиллар давом этган “совуқ уруш” давридан кўра анча чуқур ўзгаришларни бошидан кечирди. Дунё тартиблиликдан кўра тартибсизлик, можароларни тартибга солиш стратегиясидан кўра можаролар билан тавсифланади [10].

Шундай қилиб, ҳозирги халқаро тизим эндиликда тамомилан янги характерли белгиларига эга:

1. Миллий давлатлар аввалгидек унинг бош актори ҳисобланади, бу ўринда гап интеграция даражасига қарамасдан, ихтиёрийлик шарт билан давлатнинг турли давлатлараро минтақавий, минтақалараро ва глобал ташкилотларда иштироки ҳақида бормоқда. Сиёсий ҳокимият ҳудудий мустақиллик (суверенитет) тамойили асосида халқаро ҳуқуқнинг бошлангич субъектлари бўлиб қолаётган алоҳида давлатлар ихтиёрида сақланади. Бироқ қўлайиб бораётган глобал муаммоларни хал қилишда уларнинг кучи камаяди. Европа ва

Осиёнинг улкан кенгликларидида “реал социализм” гоёси ва амалиётининг барбод бўлиши шунга олиб келдики, коммунистик уюния (хаёлот) ўрнини давлат-миллатни яратиш концепцияси эгаллади. Миллат, миллий қурилиш гоёси қирк ёки етмиш йил давомида тоталитаризм зулми остида қолган жамиятлар учун тенглаштириш объекти бўлиб хизмат қилади. Миллатчилик бу жамиятларда конструктив (асосий) куч ролини ўйнайди.

2. Халқаро ҳукуматлараро ташкилотлар (ХХТ) каби халқаро ноҳукумат ташкилотлар (ХНТ) сонининг ҳам ўсиб бориши халқаро ташкилотлар сиёсий, иқтисодий ва социал соҳаларда давлатларнинг ўзаро боғлиқ манфаатларининг ортиши туғайли зарур бўлган халқаро тизимни бошқаришнинг алоҳида шаклини ярағади. Халқаро Ташкилотлар грансчегаравий, сиёсий жарайёнинг институционал доирасини шакллантиради, унда кўп сонли давлат ва ҳамжамиятлардан давлат ёки нодавлат актёрлар иштирок этишади. Халқаро Ҳукуматлараро Ташкилот иккиламчи ва ясама бўлса ҳам, улар халқаро ҳуқуқнинг давлатлар томонидан тузилган, бирламчи субъектлари ҳисобланади. ХНТ эса халқаро хусусий ҳуқуқ институтидир. Умуман, Халқаро Ноҳукумат Ташкилот сиёсий соҳада давлат буткул ва тўлиғича ўзига ололмайдиган бошқарувнинг маълум функциясини ўз зиммасига олади.

3. Халқаро тизимдаги қарама-қаршилиқ (зиддият) глобаллашув билан бир вақтнинг ўзида кечган номарказлаштириш, минтақалаштириш ва кўпкўтблилик жарайёларида намоён бўлади. Шарқ ва Ғарб зиддияти конфигурацияси унинг биполярлиги билан бирга энди халқаро тизим учун структур белгилувчи бўлмай қолди. Кучларнинг янги минтақавий марказлари ташкил топди. Энг муҳим минтақавий давлатлар сифатида Япония ва Германия, шунингдек, Хитой ва Бразилиянинг кўтарилишида кўпкўтблилик намоён бўлмоқда. Минтақавий гуруҳлар ва халқаро ташкилотлар (Россия, Европа Иттифоқи, НАФТА Ислон Конференцияси ташкилоти, АСЕАН ва ш.к. билан биргаликда “Катта еттилик”) халқаро тизимда давлатлар билан бирга етакчи актёрларга айланмоқда.

4. Халқаро тизимда қарама-қаршилиқ марказининг Шарқ-Ғарб нисбатидан Шимол-Жануб ўқига кўчиб ўтиши, сода қилиб айтганда, бой Шимол билан, камбагал Жануб ўртасидаги можаро (ихтилоф) индустриал ва ривожланаётган мамлакатлар ривожининг мутлақо турлича сиёсий, иқтисодий ва маданий имкониятларига асосланади. “77 лар гуруҳи»га бирлашган, ўзида 120 дан ортик давлатни қамраган ривожланаётган мамлакатлар катта гуруҳи ичида табақаланиш жарайёни юз бермоқда. Унда ОПЕКга тегишли, сон жиҳатдан унча кўп бўлмаган бир неча бой ва ривожланаётган мамлакатлар ҳамда “янги индустриал мамлакатлар” ажралмоқда. Иккинчи томондан, ривожланган ва ривожланаётган, бой ва камбагал мамлакатлар ўртасидаги фарқ кенгайиб бормоқда.

“Совуқ уруш” тугагандан сўнг Шимол-Жануб ўқидаги кескинликнинг кучайишига кўп жиҳатдан цивилизациян омилар сабаб бўлди.

5. Шарқ ва Ғарб можаросининг тугаши «куч» тушунчасининг мазмун ва ўлчамида драматик бурилиш ясади. Кучнинг мумтоз белгилари (давлат худуди ўлчамлари, аҳоли сони, геосиёсий ҳолати, қуролли кучлари сони ва ш.к.) ва давлатнинг худудий мустақиллиги кўп жиҳатдан энди ўз аҳамиятини йўқотди. Ғарб сиёсий тафакқури илмий муомалага “сезиларли куч” ва “сезилмас куч” тушунчаларини олиб кирди. “Сезиларли куч” категорияси ўз ичига юқорида қайд этилган анъанавий куч белгиларини олади. “Сезилмас куч” категорияси илмий-технологик база, иқтисодиётнинг саноат ва молиявий қуввати, валюта, инсон бойлиги (капитали), ижтимоий хавфсизлик кафолати, давлатнинг сиёсий ва ижтимоий тузилишини химоя қилишда аҳолининг сафарбарлик лаёқати сингари гўёки бир қарашда кўриб ва сезиб бўлмайдиган давлат қудратининг белгиларидан иборат. Кучнинг ушбу янги ўлчамлари давлатнинг ўрни, мақоми ва қудратини аниқлашда янада катта аҳамият касб этмоқда.

6) Дунё тизими “турларнинг айни бир пайтда бўлиши” (“баравар юз бериши”) билан, яъни “тарихий давр” ва “ижтимоий макон” каби фундаментал тушунчаларнинг айни бир пайтда мавжуд бўлиши ва бир-бирининг устига қўйилиши билан дуч келмоқда. “Жаҳон ўтиш жамияти»нинг ҳали етарлича аниқланмаган ва пишиб етилмаган шароитида, бир томондан, давлатлараро можароларнинг минтақавийлашуви ва марказдан узоқлашуви, иккинчи томондан, давлатлараро ҳарбий ва давлат ичкарисидаги ижтимоий-сиёсий можароларнинг ўзаро қўшилиб кетиши юз бермоқда. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш Ташкилотига бирлашган Евроатлантика маконининг саноати ривож топган мамлакатларида Шарқ ва Ғарб можаросининг бартараф этилиши натижасида тинчлик барқарор ва хавфсиз бўлган бир вақтда дунёнинг бошқа минтақаларида беқарорлик ва кўтарилишлар кескин ортди. Халқаро муносабатларда глобаллашув жарайёларининг ёнма-ён бориши ва маҳаллий ҳамжамиятларнинг сақланиши, ўзаро қўшилиб кетиши ва табақаланиш, қисмларга ажралиш (фрагментизация) ва марказдан узоқлашиш, яқинлашиш ва бегоналашиш, мустақиллик ва ўзаро боғлиқлик халқаро тизим учун ҳарактерлидир” [11].

Ҳозирги халқаро муносабатлар тизимининг асосий тенденцияси унинг байналмилаллашувидир. Замонавий байналмилаллашув нафақат халқаро алоқа ва алмашинувларнинг турли-туманлиги ҳамда ҳажмларнинг кенгайишида, фаолиятнинг янги соҳаларига уларнинг тарқалишида акс этади, балки халқаро ҳамкорликнинг (иттифоқлар, битимлар, ташкилотларнинг) мустақил, барқарор, мавжуд ва давлатдан автоном (мухтор) равишда ҳаракат қилувчи шакллари ҳам тугдиради. Фаолиятнинг мақсади, соҳа ва йўналишлари шаклланмоқда, фақат халқаро ҳамкорлик бўлгандагина улар амалга

ошиши мумкин; иқтисодий етакчи мамлакатларнинг фаровонлиги ва ривож топиши ташқи бозор ва алоқаларга боғлиқ. Байналмилаллаштириш воситалари, унинг ҳаракатланувчи кучлари ўзгармоқда: ҳозирги пайтда у асосан иқтисодий ва илмий техник омиллар таъсири остида ривожланмоқда. Ишлаб чиқарувчи кучлар, иқтисодий алоқалар, технологиялар, илм ва техника ривожланиши билан байналмилаллашув жараёнлари кучли ва ахамиятли бўлган жойда соҳалар ўзгармоқда.

Йирик сиёсий жараёнларга олинган натижалар бўйича жиддий, барқарор ва ишончли таъсир кўрсатиш, уларни самарали бошқариш мақсадида қўшилиш зарур. Халқаро барқарорлик йўналтирилган ва қутилаётган ўзгаришларнинг башорат қилинган жараёни сифатида фақат шундай ўзгаришларнинг иштирокчилари учунгина мумкин бўлади. Халқаро ҳаёт ва унинг муҳим жараёнларидан ўзни четга тортиш жаҳон иқтисодиёти, сиёсати ва тараққиётида мамлакатнинг ўрни, роли ва мавқеини йўқотиш эвазигагина мумкин бўлади.

Нихоят, халқаро ҳаётнинг сифат жиҳатидан янги ходисаси – алоҳида давлатлар – субъектлар томонидан ер шари (худудий), дунё иқтисодиёти ва сиёсати микёсида ўз ҳаётини фаолиятларини амалга ошириш имкониятлари ҳамда эҳтиёжларига эга бўлиши алоҳида ахамият касб этмоқда. Глобаллашув асосий белги сифатида қандайдир муаммо ёки фаолиятни дарҳол глобал (умумжаҳон) даражага чиқаришни кўзда тутди. Шу билан бирга,

бундай фаолият иштирокчиларининг таркибига кўра, байналмилал бўлиши шарт эмас, балки битта давлат, ташкилот, фирма томонидан амалга оширилиши мумкин (бунинг учун улар тегишли имкониятларга эга бўлишлари лозимлиги шартли билан).

Шундай қилиб, Евросиёнинг марказида, З.Бжезинский таъбири билан айтганда, «беқарорлик ёйи»да дунё микёсидаги оламшумул ўзгаришлар даврида вужудга келган минтақа мамлакатлари ўз мустақил тараққиёт йўлининг дастлабки босқичида қатта синовлардан ўтишларига тўғри келди. Глобализация талабларига жавоб бериш учун улар бир пайтнинг ўзида уч муҳим ички вазифани хал қилишлари – ўз давлатчилигини барпо этишлари, мустақил ижтимоий тизим ўрнига дунёвий демократия қуришлари, буйруқбозликка асосланган иқтисодиёт ўрнида бозор иқтисодиётини шакллантиришлари лозим эди. Моҳиятан инқилобий бўлган бу туб ўзгаришлар босқичидан Марказий Осиёнинг барча давлатлари ҳам шикастсиз ўта олмади. Лекин XXI аср бошига келиб уларнинг барчаси жаҳон микёсидаги жараёнларда ўз ўрнини излаётган мустақил давлатлар сифатида қарор топди. Минтақавий интеграциянинг ва жаҳон иқтисодий жараёнларида янада фаолроқ иштирок этишнинг зарурлиги Марказий Осиё мамлакатларида умумий эътироф этилган. Лекин бунга бир қанча муҳим омиллар монелик қилиб турибди. Уларнинг асосийси – Марказий Осиёнинг географик жиҳатдан берклиги, яъни анклавлигидир.

АДАБИЁТЛАР

1. Н.И. Петров, М.С. Гафарлы Казахстан. Курс на политическую стабильность и сотрудничество с соседями / Постсоветская Центральная Азия. Потери и обретения. – М.: Фирма Восточная литература РАН, – 1998. – 60 с.
2. Давыдов Ю.П. «Жёсткая» и «мягкая» сила в международных отношениях // Международные процессы – М, – 2010 -№2, – 23 с. <http://www.intertrends.ru/four/006.htm>.
3. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир // Озод ва обод Ватан, эркин ҳаёт – пировард мақсадимиз. – Т. 8. – Т.: Ўзбекистон, – 2000. – 30 с.
4. Р.З.Жумаев, М.Қирғизбоев, С.А.Жўраев, И.Э.Эргашев, Б.О.Бердиев, Ҳ.Қирғизбоева, О.Р.Джумаев, А.И.Усмонов: Ўзбекистон: сиёсий ислохотлар стратегияси, эришилган натижалар ва истиқболлар. –Т.: Академия, – 2009. – 123 с.
5. В. De Schutter and J. Pas, About Globalisation, Brussels, University Press, – 2004. – 34 p.
6. Ражабова М. Диний экстримизм ва террорчилик. - Т.: Янги аср авлоди, –2000. -50-54 с.
7. Холбеков А. Ўзбекистонда жамиятнинг демократлашуви жараёнида ижтимоий адолатни амалга ошириш муаммолари. Социология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., – 2001. – 27 с.
8. Пахрутдинов Ш. Таҳдид – ҳалокатли куч. – Т.: Академия. –2001. – 217с.
9. Каримов Т.К. Ижтимоий тараққиёт ва давримизнинг жаҳоншумул муаммолари. – Т.: Ўзбекистон. – 1997. – 38 с.
10. Эргашев Ш. Демократик -гоя ва бошқарув тамойиллари. – Т.: F.Фулом нашр. – 2000. –13 с.
11. Кокошин А. Новый международный контекст // Независимая газета, М, 25 мая 2000. – 45 с.